

## **ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

**ШЕСТАКОВ Вадим Іванович** - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

**УДК 343.1**

*В статті на основі аналізу наукової літератури та кримінального процесуального законодавства розглянуто питання про природу права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності в кримінальному процесі. Предложено визначити содержание понятия данного права как совокупности правовых возможностей лица обратиться с жалобой в суд с целью восстановления прав которые, по его мнению, были нарушены определенным решением, действием или бездействием. Установлено содержание указанного процессуального права и пути совершенствования механизма его реализации в криминальном процессе Украины.*

*Ключевые слова: права человека, судебная защита, право на справедливый суд, криминальный процесс, принципы уголовного производства, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.*

### **Постановка проблеми**

Право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності у кримінальному провадженні має бути гарантоване у будь-якій демократичній державі. Оскільки Україна належить саме до таких країн, зазначена проблематика повинна постійно залишатись у полі зору науковців і практиків. Уявляється, що дослідження питань щодо належного забезпечення зазначеного права у вітчизняному кримінальному процесі може бути повним лише за умови з'ясування його сутності та структури. Перший аспект має вирішальне значення щодо вирішення питання про обсяг досліджуваного права особи, а другий

дасть можливість створити ефективний механізм його реалізації згідно з передовими світовими стандартами кримінального судочинства.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій**

Теоретичні та прикладні проблеми оскарження рішень, дій чи бездіяльності у кримінальному процесі були предметом розгляду у наукових працях Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, О. П. Банчука, Є. П. Бурдоль, Д. М. Валігури, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, А. Б. Касумової, Д. І. Клепки, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Малярєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорєцького, В. В. Назарова, В. Г. Уварова, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, О. Г. Шило, В. І. Шишкіна, С. Г. Штогуна, О. Г. Яновської та інших авторів.

### **Не вирішені раніше проблеми**

Проте питання щодо сутності та змісту права особи на оскарження рішень, дій чи бездіяльності у кримінальному провадженні залишається дискусійним, а чимало стверджень дослідників є суперечливими. Це призводить до суттєвих труднощів у визначенні меж та суб'єктів оскарження, розробленні та впровадженні дієвого механізму реалізації відповідної засади кримінального провадження. У свою чергу, у судовій практиці виникають проблеми у забезпеченні доступу до правосуддя з метою оскарження, швидкого й ефективного відновлення порушених прав.

Таким чином, **метою даної статті** є визначення на основі аналізу нормативно-правових актів, наукової літератури та судової практики правової природи, сутності та змісту права на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності, а також можливих напрямів удосконалення механізму його реалізації у кримінальному провадженні.

У науці кримінального процесу та судовій практиці право особи оскаржити неостаточне процесуальне рішення відносять до числа основних. Воно закріплено як у внутрішньодержавному законодавстві, так і міжнародних нормативно-правових актах з прав людини та здійснення судочинства.

Так, ч 1 ст. 55 Конституції України встановлює, що «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [1]. Зазначена конституційна норма спрямована на належну реалізацію в країні міжнародних стандартів справедливого судочинства в аспекті забезпечення оскарження до суду можливого порушення прав і свобод людини з боку державних органів.

Безпосередньо право на оскарження дій, рішень чи бездіяльності в міжнародних документах з прав людини не закріплене, проте воно виступає невід'ємною складовою права на справедливий суд (судовий захист).

Так, ст. 8 Загальної декларації прав людини визначає право кожної особи на відновлення в правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Водночас ст. 10 цієї декларації встановлює, що кожна людина має право, щоб для визначення її прав та обов'язків і обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення її справа була розглянута незалежним і безстороннім судом [2]. Ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зобов'язує кожну державу забезпечувати кожній особі, права якої порушено, ефективний засіб правового захисту, у тому числі розвивати можливості судового захисту [3]. У свою чергу, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено

право на справедливий суд, а ст. 13 – право на ефективний засіб юридичного захисту [4].

У науковій літературі цілком справедливо відзначається, що право на справедливий суд має складну внутрішню структуру, до якої входять в числі інших елементів також і право оскаржити неостаточне судове рішення та право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності державних органів чи службових осіб [5, с. 179; 6, с. 289]. З таким підходом важко не погодитись, адже максимально гарантувати право на справедливий суд без надання реальної можливості оскарження неправомірних дій, рішень чи бездіяльності не можна. Саме тому забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності є загальною засадою вітчизняного кримінального провадження, встановленою у п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК України та визначеною у ст. 24 КПК України. Досліджуване право в юридичній літературі справедливо розглядається як одне з основних прав людини і важлива гарантія захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення як з боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [7, с. 76].

Разом з цим слід відзначити, що у науці кримінального процесу право на оскарження нерідко ототожнюється із поняттям «оскарження».

Так, наприклад, А. М. Євмін визначає касаційне оскарження як право подання касаційної скарги у встановленому КПК порядку щодо перевірки судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій, які набули законної сили, вимогам закону задля захисту та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження [8, с. 11].

Загалом можна констатувати, що науковці по-різному підходять до розуміння оскарження у кримінальному процесі. У зв'язку з цим Д. І. Клепка цілком слушно відзначає, що оскарження в юридичній літературі розглядається з різних позицій: 1) як одне з основних прав людини; 2) як форма правового захисту; 3) як кримінально-процесуальна гарантія; 4) як інститут кримінального процесуального права; 5) як діяльність з подання, прийому, реєстрації та вирішення скарги; 6) як комбіноване поняття, що вклю-

чає вузьке (подання скарги) та широке (діяльність судді щодо вирішення скарги або відповідний правовий інститут) [9, с. 20-24].

На нашу думку, не всі вказані позиції є обґрунтованими. Зокрема, вважаємо, що слід розрізняти поняття «право на оскарження» та «оскарження». Уявляється, що семантичне значення слова «оскарження» як дії з офіційного подання скарги [10, с. 767] навряд чи дозволяє ототожнювати його із правом як встановленою законом можливістю, свободою зазначеної дії. Тому право на оскарження є встановленою та гарантованою законом можливістю особи подати скаргу на процесуальні рішення, дії або бездіяльність, які, на її думку, порушують її права. Водночас оскарження є безпосередньо самою діяльністю з подання, приймання та вирішення відповідної скарги.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу точка зору С. О. Пшенічко щодо розуміння оскарження на досудовому розслідуванні саме як кримінально-процесуальної діяльності (сукупності юридичних дій суб'єкта, що полягають у відповідному зверненні в письмовій чи усній формі) та окремого субінституту (сукупності кримінально-процесуальних норм) по відношенню до інституту оскарження [11, с. 16].

Таким чином видається, що поняття «оскарження» у кримінальному процесі доцільно трактувати лише у вузькому розумінні, тобто як діяльність суб'єктів щодо подання скарги на процесуальні рішення, дії або бездіяльність.

У свою чергу, сукупність процесуальних норм, що регламентують оскарження, є відповідним інститутом кримінального процесуального права.

В. О. Попелюшко цілком слушно підкреслює, що оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування є одним із елементів великого і складного кримінального процесуального інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів та службових осіб, що здійснюють кримінальне провадження. Цей інститут охоплює приписи процесуальних норм щодо предмета, суб'єктів оскарження, порядку подачі, розгляду скарги та його результатів [12, с. 12]. Отже, засада забезпечення права на оскарження процесуальних

рішень, дій чи бездіяльності є основою відповідного інституту кримінального процесу України. У свою чергу, саме вказане право є тим об'єктом, на захист якого спрямована дія відповідної засади кримінального провадження.

Встановлення природи зазначеного права особи має принципово важливе значення для вирішення питання щодо його обсягу та відповідно встановлення законодавчих обмежень на оскарження у кримінальному процесі. У цьому зв'язку в науковій літературі досить поширеною є точка зору щодо різної правової природи оскарження рішень суду та оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора. Це дає можливість обґрунтувати обмеження останнього з метою убезпечення від можливих затягувань досудового розслідування шляхом зловживання правом на оскарження.

Так, на думку І. І. Заболотного, право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні є невід'ємним диспозитивним правом учасника кримінального провадження, спрямованим на відновлення порушених прав та законних інтересів шляхом звернення до представника судової влади (слідчого судді) як до незаангажованого відомчими інтересами арбітра у вирішенні кримінального процесуального конфлікту [13, с. 335]. Вказаний науковець підтримує думку про те, що оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органу дізнання, слідчого, прокурора, судді чи суду на досудовому провадженні має зовсім іншу правову природу, ніж оскарження судових рішень [14, с. 140; 13, с. 335]. Зазначений підхід базується на тому, що забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні не може, на думку автора, розглядатись як абсолютна гарантія, адже її правова природа пов'язана з розробкою та наданням учасникам кримінального провадження ефективних засобів правового захисту, таких як судовий контроль і прокурорський нагляд [13, с. 337].

На нашу думку, наведена позиція не є беззаперечною. Зокрема, вона заснована на розумінні природи вказаного права особи як

такого, що встановлене у ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Проте трактування цієї норми у рішеннях Європейського Суду з прав людини дало Т. М. Мірошніченко підстави стверджувати, що вона має підлеглий (додатковий) характер та її зазвичай застосовують разом із іншою – матеріальною нормою Конвенції [15, с. 390]. Також відзначимо, що дана норма трактується Європейським Судом в основному не з точки зору сутності певного права, а в аспекті наявності ефективних національних засобів юридичного захисту порушених прав.

З приводу співвідношення ст. 13 та п. 1 ст. 6 Конвенції у рішеннях ЄСПЛ цікавими є висновки О. В. Садовської, котра підкреслила, що його особливість залежить від того, яка складова права на справедливий судовий розгляд не була виконана. Так, з одного боку, Суд стверджує, що у разі, якщо обстоюване особою право, передбачене Конвенцією, є «цивільним правом», визнаним у межах внутрішнього права, – таким, наприклад, як право власності («Спорронг і Льюїс проти Швеції», п. 88), чи заявник ставить під сумнів адекватність наявних апеляційних чи касаційних процедур («Камасинський проти Австрії», п. 110), то гарантії п. 1 ст. 6 є суворіші за ст. 13 і поглинають останню («Бруала-Гомес де ла Торре проти Іспанії», п. 41). Однак про жоден частковий збіг не йдеться, коли стоїть питання щодо того, чи було заявникові в тому чи іншому випадку забезпечено розгляд упродовж розумного строку при встановленні обсягу його цивільних прав та обов'язків чи обґрунтованості кримінального обвинувачення проти нього. Оскільки воно не тотожне питанню про те, чи мав заявник у межах національного права змогу скористатися із засобів правового захисту для обговорення своєї скарги, поданої на цій підставі. Тому при визнанні порушення права на розгляд упродовж розумного строку, що носить окреме значення, одночасно визнається недотримання п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції («Кудла проти Польщі» п. 147) [16, с. 207-208].

Таким чином, видаються непереконливими аргументи щодо встановлення правової природи права на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності на до-

судовому розслідуванні як похідної права на ефективний засіб юридичного захисту, тоді як права на оскарження судових рішень як складової права на судовий захист (справедливий суд), визначеного ст. 8, 10 Загальної декларації прав людини та ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У протилежному випадку є можливість обґрунтування законодавчих обмежень на звернення особи, чий права порушуються під час досудового розслідування, до суду за захистом. Отже, позицію законодавця, який ст. 303 КПК України обмежив можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування, доцільно переглянути.

На нашу думку, право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності у кримінальному провадженні є невід'ємним правом людини, однією з прав-гарантій більш широкого права на судовий захист. У цьому сенсі основною уявляється норма ст. 8 Загальної декларації прав людини та ч. 1 ст. 55 Конституції України.

Визначальною ознакою, яка має використовуватись для вирішення питання щодо законодавчого обмеження можливості звернутись до суду зі скаргою на певні рішення, дії чи бездіяльності має бути не стадія кримінального провадження (досудова чи судова) і не суб'єкт, чий рішення, дії або бездіяльність оскаржуються, а різновид порушеного права. Якщо мова йде про порушення основних прав людини, право на оскарження до суду не може бути обмежене. В інших випадках допустимо встановлення інших ефективних засобів юридичного захисту.

Враховуючи вищевказане, вважаємо, що питання щодо правової природи права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності у кримінальному провадженні доцільно розглядати в цілому, безвідносно від його стадії або суб'єкта, рішення, дії чи бездіяльності якого призвели чи можуть призвести до порушення прав людини. Тобто оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, як і оскарження судових рішень, є складовою конституційного права людини на судовий захист (справедливий суд). Мова про принципово іншу правову природу може йти лише щодо оскарження

слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора, оскільки в даному випадку мають місце правовідносини між суб'єктами владних повноважень.

Видається, що право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності у кримінальному процесі є встановленою законом сукупністю правових можливостей кожної особи звернутись зі скаргою до суду з метою відновлення прав, які, на її думку, були порушені певним рішенням, дією або бездіяльністю. Ці можливості встановлюються відповідними правовими нормами, які утворюють складний зміст зазначеного права особи. Правова природа вказаного права полягає в тому, що воно є частиною більш широкого права на судовий захист (справедливий суд), визначеного Конституцією України та ключовими міжнародними актами у сфері прав людини.

До змісту права на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності доцільно віднести: 1) засаду кримінального провадження, визначену ст. 24 КПК України; 2) правові норми, що надають правові можливості оскарження у процесуальному статусі сторін та інших учасників кримінального провадження, визначенні порядку збирання доказів, вимогах щодо процесуальних рішень тощо (ч. 5 ст. 55, п. 2 ч. 3 ст. 93, ч. 5 ст. 110, ч. 2 ст. 117, ч. 5 ст. 190, ч. 2 ст. 284 КПК України); 3) кримінальні процесуальні інститути оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування (§ 1 глави 26 КПК України) та оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування (§ 2 глави 26 КПК України); 4) правові норми, що визначають правові можливості оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності у судовому провадженні (ч. 4 ст. 314, п. 3 ч. 1 ст. 372, п. 1, 2 ч. 4 ст. 374, ч. 1 ст. 376, ч. 4 ст. 380, ч. 5 ст. 382, ч. 2 ст. 467 КПК України); 5) кримінальні правові інститути щодо судового провадження з перегляду судових рішень в суді апеляційної (глава 31 КПК України) та касаційної (глава 32 КПК України) інстанції; 6) правові норми, що визначають можливості оскарження в особливих порядках кримінального провадження (ч. 4 ст. 475, ч. 4 ст. 476, ч. 4 ст. 501,

ч. 3 ст. 509, ч. 2 ст. 511, ст. 516 КПК України), під час виконання судових рішень (ст. 537, ч. 6 ст. 539 КПК України), у межах міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (ст. 572 КПК України), заходів щодо екстрадиції (ч. 7 ст. 583, ч. 9 ст. 584, ч. 3 і 4 ст. 590, ст. 591 КПК України), виконання вироку іноземної держави та передачі засуджених осіб (ч. 9 ст. 603, ч. 7 ст. 610 КПК України).

### **Висновки**

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності у кримінальному провадженні є складовою частиною, невід'ємним елементом права на судовий захист (справедливий суд). Воно являє собою встановлену законом сукупність правових можливостей особи звернутись зі скаргою до суду з метою відновлення прав, які, на її думку, були порушені певним рішенням, дією або бездіяльністю. До його змісту слід відносити всі визначені кримінальним процесуальним законом умови та засоби, що надають можливість особі, права якої, на її думку, порушені, скористатись зазначеним правом із метою ефективного відновлення порушених прав.

Належна реалізація засади забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності шляхом надання кожній особі реальних можливостей здійснити оскарження та відновити порушені права на всіх стадіях кримінального процесу є обов'язковою умовою дотримання передових європейських стандартів кримінального судочинства. Відповідно, удосконалення існуючого механізму оскарження у кримінальному процесі є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

### **Література**

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р.

**АНОТАЦІЯ**

У статті на підставі аналізу наукової літератури та кримінального процесуального законодавства розглянуто питання щодо природи права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності у кримінальному процесі. Запропоновано визначення поняття зазначеного права як сукупності правових можливостей особи звернутись зі скаргою до суду з метою відновлення прав, які, на її думку, були порушені певним рішенням, дією або бездіяльністю. Встановлено зміст вказаного процесуального права та шляхи удосконалення механізму його реалізації у кримінальному процесі України.

**Ключові слова:** права людини, судовий захист, право на справедливий суд, кримінальний процес, засади кримінального провадження, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

: неофіц. пер. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (04.11.1950). *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270.

5. Шило О. Г. Право на судовий захист у кримінальному судочинстві України: поняття та нормативний зміст. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць / Акад. правових наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. Вип. 15. С.173–181.

6. Коровайко О. І. Сутність і зміст права на судовий захист у кримінальному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 286–290.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

8. Євмін А. М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. Ірпінь, Держ. ун-т фіскальної служби, 2016. 19 с.

9. Клепка Д. І. Оскарження рішень дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремий вид провадження: дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. Х., Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2017. 211 с.

10. Словник української мови. [В 10 т.]. Т. 5. Н - О / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; уклад.: В. М. Білоноженко, А. П. Білоштан, В. П. Градова та ін. ; ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук]. К. : Наук. думка, 1974. 840 с.

11. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. Одеса, 2014. 23 с.

12. Попелюшко О. В. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора. *Адвокат*. 2012. № 10 (145). С. 12–15.

13. Заболотний І. І. Судовий контроль та прокурорський нагляд у механізмі забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 334–338.

14. Сапін О. В. Проблеми нормативного закріплення права на оскарження судових рішень у кримінальному процесі. *Десяті осінні юридичні читання. Актуальні проблеми юридичної науки*: зб. тез. міжнар. наук. конф. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління і права, 2011. Ч. 4. С. 139–140.

15. Мирошніченко Т. М. Право на ефективні засоби захисту прав і свобод у кримінальному судочинстві і практика його забезпечення Європейським Судом з прав людини. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 388-394.

16. Садовська О. В. Ефективні засоби правового захисту в контексті Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: теоретичне розуміння та емпіричне застосування. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Том 26. № 2-1 (Ч. 1). С. 203–212.